

HİTLER BASININDA SANCAK MESELESİ

Sezen KILIÇ*

Özet

İlk kez 1887 yılında yayın hayatına başlayan Völkischer Beobachter, zaman zaman yasaklanmış, fakat Hitler'in iktidara geldiği tarihten itibaren tirajı sürekli artarak Almanya'nın en çok okunan gazetesi haline gelmiştir. Zamanla Hitler'in resmi yayın organı statüsüne kavuşan Völkischer Beobachter, Sancak konusunu ilk günden itibaren takip edip konuyla ilgili çok sayıda yazıya yer vermiştir. 1936-1939 yıllarına ait bu yazılarda Atatürk'ün Sancak için yaptığı seyahatler, Türkiye'nin Sancak konusunda yapılan önceki antlaşmayı değiştirme talebi, Fransa'nın Türkiye ile dostluğunun bozulmasından neden korktuğu, İngiltere'nin Sancak meselesinin dostça çözümden yana olmasının gerekçesi, Suriye'nin Sancak düzenlemesinden memnuniyetsizliği ve Suriye sınırına Türkiye'nin asker sevkiyatı irdelenmekte ve "Sancak Konusundaki Kavga" başlığı altında bir makale ile yorumda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Sancak konusunda Cenevre ve Paris'teki protestoları, Fransa'nın Türkiye'nin taleplerine boyun eğmesi, Türk-Fransız Genelkurmay Başkanlarının görüşmeleri, Suriye'nin Türk-Fransız görüşmelerine protestosu, Türkiye'nin Sancak'a asker gönderme talebi, Sancak seçim sonuçları, Türkiye'nin Yahudi göçmenleri Sancak'a yerleştirme planı konu edilmektedir. Nihayetinde de Hatay'ın Türkiye'ye nasıl ilhak olduğu, Türk-Fransız heyetlerinin Hatay konusunda görüşmeleri, Sancak'ın Fransızlar tarafından Türkiye'ye devri, Fransız basınının Hatay konusundaki başarısızlığı hafifletmeye çalışması açıklanmakta, "Satılan Mandat" ve "Batılı Devletlerin Manda Hilesi" başlıkları altında iki gazetecinin yorumları verilmektedir.

Araştırmamızda Völkischer Beobachter gazetesinin Sancak meselesine dair haber ve makaleleri verilerek o dönem Almanya'sının konuya dair değerlendirmesi ve bunların gerçekleri ne derece yansıttığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sancak, Atatürk, Völkischer Beobachter, Hitler, Almanya, Fransa, Suriye.

---

* Doç. Dr., sezenkilic197@yahoo.com., ORCID Numarası:000000017871140

THE ISSUE OF SANJAK IN HITLER'S PRESS

Abstract

Völkischer Beobachter, which was first published in 1887, was banned from time to time, but since Hitler came to power, its circulation has constantly increased and become Germany's most read newspaper. Völkischer Beobachter, which gradually gained the status of Hitler's official publication, followed the Sanjak issue from the first day and published many articles on the subject. In these articles from 1936 to 1939, Atatürk's travels for Sanjak, Turkey's request to change the previous agreement on Sanjak, why France feared the deterioration of its friendship with Turkey, the reason why England favored a friendly solution to the Sanjak issue, Syria's Dissatisfaction with the sanjak arrangement and Turkey's military deployment to the Syrian border are examined and comments are made in an article under the title "Fight over the Sanjak Issue". In addition, Turkey's protests in Geneva and Paris regarding Sanjak, France's submission to Turkey's demands, the meetings of the Turkish-French Chiefs of Staff, Syria's protest against the Turkish-French talks, Turkey's request to send troops to Sanjak. , Sanjak election results and Turkey's plan to settle Jewish immigrants in Sanjak are discussed. Finally, it explains how Hatay was annexed to Turkey, the negotiations of Turkish-French delegations on Hatay, the transfer of Sanjak to Turkey by the French, the efforts of the French press to alleviate the failure on the Hatay issue, "Mandate Sold" and "Mandate Trick of Western States". The comments of two journalists are given under the headings.

In our research, the news and articles of the Völkischer Beobachter newspaper on the Sancak issue will be given, and the evaluation of Germany at that time on the subject and the extent to which these reflect the facts will be tried to be revealed.

Keywords: Sanjak, Atatürk, Völkischer Beobachter, Hitler's Germany, France, Syria.

GİRİŞ

Çalışmamızın konusu Hitler Basınında Sancak Meselesi olduğu için Nazi Partisinin [NSDAP: Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi)] resmi yayın organı olan Völkischer Beobachter’de çıkan haber ve makaleler esas alınacaktır. Söz konusu gazete, ilk kez 2 Ocak 1887’de “Münchener Beobachter” adı altında yayınlanmaya başladığında pek siyasi içeriğe sahip değildir. Ağustos 1919’da Völkischer Beobachter¹ adını alan gazetenin 1920 yılına gelinceye kadar tirajı sadece 7 bin olarak kalmıştır. Aynı yılın sonunda 250 bin Marklık borcu nedeniyle iflasın eşiğine gelince 17 Aralık 1920’de NSDAP tarafından satın alınmış ve bu tarihten 30 Nisan 1945’e kadar NSDAP’ın resmi parti organı olarak faaliyette bulunmuştur. Diğer gazetelerden farklı olarak kendini “Kampfblatt” (mücadele gazetesi) diye adlandıran gazete, bilgi vermekten ziyade propaganda amacı gütmüştür. Başlangıçta haftada iki kez ve dört sayfa olarak, 8 Şubat 1923’ten itibaren ise günlük olarak yayınlanmaya başlanmıştır. NSDAP’ın eline geçtikten sonra ilk şef redaktörlüğünü Hansjörg Maurer’in yaptığı gazetede, Hitler’in 1922 yılına gelinceye kadar çok sayıda makalesi yayınlanmış, ancak daha sonra bu sayı gittikçe azalmıştır. Yine de Hitler 30 Nisan 1933’e kadar gazetenin editörü olarak görevini sürdürmüştür. Gazetenin Aralık 1920’de 8 bin olan tirajı, 1923’te 30 bine yükselmiştir. Hitler’in 9 Kasım 1923’teki darbe girişimi sonrası gazete kapatılmış, ancak partinin yeniden açılmasıyla birlikte 26 Şubat 1925’ten itibaren tekrar yayın hayatına katılmıştır. VB’in tirajı 1929 yılına kadar ancak 20 binde kalırken 1930 yılının başında önce 40 bine, yılsonuna doğru 100 bine çıkarak Almanya’nın en büyük gazeteleri arasında yer almıştır. İlk çıktığında sadece Münih’te basılan gazete, daha sonra önce Berlin, sonrasında da Viyana’da da basılmaya başlanmıştır. 1931 yılında 120 bine yükselen gazetenin tirajı, 1941 yılına gelindiğinde milyona ulaşmış ve 1944 yılında ise 1,7 milyona yükselmiştir. Son nüshası 30 Nisan 1945’teki basılmasına rağmen dağıtıma sunulmamıştır. Gazetenin başyazarı olarak 25 Aralık 1920’den itibaren sırasıyla Hansjörg Maurer, Hugo Machhaus, Hermann Esser, Dietrich Eckart, Alfred Rosenberg ve Wilhelm Weiss görev almıştır.²

¹ Völkischer Beobachter yerine VB kısaltması kullanılacaktır.

² Peter de Mendelssohn, *Zeitungsstadt Berlin*, Ullstein Verlag, Berlin 1959, s. 309; Sonja Noller, Hidegard von Kotze, *Facsimile-Querschnitt durch den Völkischer Beobachter*, Scherz Verlag, München 1967; Heinrich August Winkler, *Weimar 1918-1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*, Verlag C. H. Beck, München 1998, s. 211.

VB’de Sancak meselesi ile ilgili yazıların bir kısmı köşe yazısı şeklinde, ancak isim belirtilmeden “Völkischer Beobachter’in Özel Haberi” diye çıkarılmıştır. Çalışmamızın amacı Sancak konusunu Hitler basınının nasıl değerlendirdiğini ortaya koymak olduğundan VB’de çıkan yazıların tamamı, “1936-1937 Yıllarında Çıkan Haber ve Makaleler” ve “1938-1939 Yıllarında Çıkan Haber ve Makaleler” şeklinde iki bölümde ele alınacak ve özetlenmiş şekilde verilen yazılardaki bilgilerin doğruluğuna dair gerektiğinde basılı eserlere başvurulacak, yazılar hakkında da sonuç bölümünde genel bir değerlendirmede bulunulacaktır.

I. 1936-1937 YILLARINDA ÇIKAN HABER VE MAKALELER

VB’de Sancak konusunda 1936 yılında çıkan iki yazıdan ilki “Sancak Konusunda Türk-Fransız Anlaşmazlığı” başlığı altında 23 Aralık 1936 tarihinde kaleme alınmıştır. Bir köşe yazısı şeklinde ele alınan, ancak kaleme alan kişinin adının verilmediği bu yazıda özetle şunlar açıklanmaktadır: Türk Dışişleri Bakanı Rüşti Aras, Sancak konusunda Quai d’Orsay³’da görüşmelerde bulunmak üzere Cenevre Türk Elçisinin eşliğinde Paris’e sessizce geldi. Fransız Suriye manda devleti şimdi Suriye ve Lübnan devletlerine dönüştüğü için Türkler, Sancak’ı bu yeni devletten ayırmak istiyor. Bilindiği üzere Milletler Cemiyeti⁴ Konseyi, Sancak konusunda uzlaşmayı tamamen Türkiye ve Fransa’ya bırakmıştır. Yeni Fransız-Suriye anlaşması MC tarafından onaylanıncaya kadar Suriye bir manda ülkesi olarak kalacak. Sancak konusunda anlaşmazlıktan rahatsız duyan Fransız hükümeti, Türkiye’nin bu konudaki taleplerinin Kuzey Afrika kolonilerindeki Arap bağımsızlık çabalarına kışkırtmasından korkmasına rağmen Türklere kolaylık göstermeye çabalamaktadır. Fransa’nın manda olsa da bir bölgeyle ilgili bu olağan olmayan tutumunun gerekçesi, kendi güvenlik sisteminde Türkiye’ye Balkan ülkeleri ve Rusya ile bağlantı açısından önemli bir rol biçmesinden dolayıdır. Aynı düşüncelerle Poincare de Sevres Barışını bozan muzaffer Mustafa Kemal Paşa ile Kilikya’yı Türklere ve Sancak’ı da Fransızlara bırakan 1921 yılında bir anlaşma yaparak İngilizleri öfkelenmişti. Her ne kadar Türkiye, yeni Boğaz sözleşmesi ile askeri yardımlar ve bölgesel anlaşmalar konusunda çok önem kazansa da Fransız hükümeti, Sancak’ın bırakılmasına, hatta şuna kadarki Suriye manda devletinden ayrılmasına rıza göstermeyecektir.⁵

³ Fransız Dışişleri Bakanlığına verilen isimdir.

⁴ Milletler Cemiyeti yerine MC kısaltması kullanılacaktır.

⁵ **Völkischer Beobachter**, “Sancak (İskenderun) Konusunda Türk-Fransız Anlaşmazlığı”, 23.12.1936.

Aynı makalede şunlar da ileri sürülmektedir: 1921’de yapılan Türk-Fransız anlaşması, aslında bir nevi Türk-Fransız anlaşmazlığının temelini oluşturmaktadır. Bu anlaşmanın 7. Maddesi, “Sancak için özerk bir idare sistemi oluşturulacak ve Türk kökenli tüm vatandaşların kendi kültürlerini muhafaza ve geliştirmeleri için her tür kolaylık sağlanacak, Türkçe de resmi dil olacak” diyerek Türklere azınlık haklarından fazlasını vermektedir. Ankara hükümeti, Sancak Türk halkına sağlanan bu haklar Fransız mandasının sona ermesi ve idarenin Suriyelilerin eline geçmesi ile yitirileceği için Sancak’ın Suriye’den ayrılmasını talep etmektedir. Bunun yanı sıra Araplar ile eski zıtlışmalara, Suriyelilerin karşı tavrına, Sancak’taki son huzursuzluklara ve Suriye yönetimini destekleyen Kürt ve Çerkezlerin Türk karşıtı tavrına dikkat çekmektedir. 1933 yılına ait son resmi verilerine göre İskenderun bölgesi 89 688 Arap, 70 843 Türk, 23 552 Ermeni, 1800 Kürt ve 1097 Çerkez nüfusuna sahiptir. Buradaki çok sayıda Ermeni, büyük oranda Türkiye’den buraya göç edip yerleşmiştir. Fransa ile Türkiye arasındaki 1921 tarihli anlaşmaya ek olarak yapılan mektup değişimleri de konuya bir açıklık getirmemektedir. İfade edilmese de bunun altında Türkiye’nin jeopolitik olarak Kilikya’ya ait olup da topraklarından yapay şekilde ayrılan ve Akdeniz’de hayati önem taşıyan İskenderun limanını elinde bulundurma isteği yatıyor.⁶

Gerçekten de 20 Ekim 1921’de Franklin Bouillon ve Yusuf Kemal (Tengirşek) arasında yapılan anlaşmanın 7. Maddesi, “İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacak, buranın Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her tür kolaylıktan yararlanacak, Türkçe de resmi dil olacak” demektedir. 8. Maddesi ise Türkiye-Suriye sınırını İskenderun Körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinden geçeceği, ancak İskenderun Sancağını Fransa’ya bırakılacağı şekilde belirlemektedir. Sancak’ın Suriye sınırları içinde kalması kabul edilmiş, fakat bölgede özel bir yönetim öngörülerek Türkiye için açık bir kapı bırakılmıştır. Aynı anlaşmaya dair 2. Ek Mektupta ise “Türklerin mallarını ve bayrağını taşıyan gemiler, İskenderun limanından özgür bir şekilde yararlanacak” denmiştir. 3. Ek Mektupta “İskenderun bölgesinde uygulanacak özel yönetim konusunda Türk çoğunluğunun bulunduğu bölgeler, genellikle Türk soylu memurlarca yönetilecek” denmiştir.⁷

⁶ **Völkischer Beobachter**, “Sancak (İskenderun) Konusunda Türk-Fransız Anlaşmazlığı”, 23.12.1936.

⁷ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, C I, 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 149-150; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 3. Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2010, s. 171; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 313.

Üstelik 1936 yılına gelindiğinde İtalya'nın Habeşistan'ı işgal ederek Akdeniz'de ciddi bir tehdit oluşturması, Almanya'nın da Versailles Antlaşmasına aykırı şekilde Ren bölgesini silahlandırması Fransa'nın dikkatlerini Avrupa'ya yoğunlaştırmasına vesile oldu. Bu da petrolü olmayan Suriye'deki harcamaların ekonomik yükünden ve kendine düşmanca tavır takılan halktan kurtulmak üzere Suriye manda yönetimini sona erdirmeye kararına vesile oldu. Nitekim aynı yıl iktidara gelen sosyalist görüşlü Başbakan Leon Blum, muhafazakârların ve askerlerin karşı çıkmasına rağmen bu kararı uygulamak üzere 9 Eylül 1936'da Suriye ile MC üyesi olması durumunda, yani 3 yıl sonra yürürlüğe girecek bir anlaşma imzaladı. Anlaşmanın 3. Maddesi ile Fransa, Suriye'yle ilgili daha önce imzaladığı tüm anlaşma, sözleşme ve taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini Suriye hükümetine devretti. Bu maddenin Sancak Türklerinin durumunu tehlikeye sokması Türkiye'de büyük bir tepkiye yol açtı. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 26 Eylül 1936'da MC Konseyinde yaptığı konuşmada Fransa'nın Suriye ile yaptığı anlaşmanın bir benzerini Sancak halkı ile imzalamasını istedi. Buna karşın Fransa, böyle bir anlaşmanın manda sözleşmesine aykırı olduğu gibi Suriye topraklarının parçalanması anlamına da geldiğini açıkladı.⁸

VB'nin özel haberi şeklinde verilen 1936 yılına dair ikinci ve son yazıda şunlara yer verilmiştir: Quai d'Orsay'da Sancak konusunda iki gün süren Türk-Fransız görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı. Türkiye, 200 bin Türkün yaşadığı toprakların şimdiki Fransız manda bölgesinden çıkarılıp Suriye ve Lübnan gibi eşit ve bağımsız devlet haline getirilmesini talep etti. Bu talebi Fransa, bu konudan sadece MC'nin sorumlu olduğunu belirterek, ama gerçekte ise böyle bir çözümün Arap dünyasında ve Kuzey Afrika kolonilerindeki Müslüman bağımsızlık çabalarına olumsuz etkisinden korktuğu için reddetti. Türk hükümetinin, neden Suriye, Lübnan ve Sancak'ın bir federasyon oluşturmasını Fransa'nın istemediği sorusuna, MC Konseyi görüşmelerindeki Fransız Temsilci Müsteşar Vienot, Suriye bölgesel statüsünün değiştirilmesinin kendilerine bağlı olmadığı, ancak Sancak'taki Türk halkının haklarını kültürel, dini ve ulusal manada genişletmeye hazır oldukları şeklinde cevaplamıştır. Ardından da mandanın sona ermesi ile oluşan yeni duruma göre Sancak'taki idari düzeninin uyarlanması teklif etmiştir. Buna karşın Türk Dışişleri Bakanının

---

⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitapevi, İstanbul 2013, s.96-97; Oran, *age.*, s.283; Turan, *age.*, s. 173-174; Armaoğlu, *age.*, s. 313.

Sancak'ın Suriye'den ayrılmadan böyle bir şeyin mümkün olamayacağını belirtmesi üzerine görüşmeler tıkamıştır.⁹

Türkiye'nin 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verdiği bir nota ile Suriye ve Lübnan'a tanınacak bağımsızlığın Sancak bölgesine de tanınmasını istediği, Fransa'nın ise bölgeye bağımsızlık verilmesi yerine özerkliğin korunacağını belirttiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra Sancak'ta toplam nüfusun 219 bin olduğu ve bunun %39,7'sini Türklerin, %28'ini Alevilerin, %11'ini Ermenilerin, %10'unu Sünni Arapların, %9'unu Rum Ortodoksların, %3'ünü ise Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmaili ve Arnavutların oluşturduğu da bir gerçektir.¹⁰

1937 yılına ait ilk yazıda VB önce 7 Ocak tarihli Daily Herald Kudüs muhabirinin, Türklerin Sancak konusunda Fransa'ya yönelik iddialarının barış antlaşmasının toprakla ilgili hükümlülüklerinin kaldırılmasına dair yeni dış politikalarının ilk adımı olduğu, ikinci adımının ise vakti zamanında Irak'a bırakmak zorunda kaldıkları Musul'un petrol sahasının yeniden kazanılması olduğuna dair yorumunu vermektedir. Ardından da bu yorumunun ne derece doğru olduğuna henüz kestirmek mümkün olmasa da İngiltere üzerinde etkili olacağına kesin olduğuna, nihayetinde Türklerin petrol kaynaklarına sahip olmadığı için şuan Rus petrolüne bağımlı olduklarına dair bir değerlendirmede bulunmaktadır.¹¹

Aynı tarihli ikinci yazıda ise Cumhurbaşkanı Atatürk'ün, özel bir trenle Konya'ya seyahate çıktığı, bu seyahatine Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Bakanının eşlik ettiği ve bunun özel bir siyasi anlamı olduğu iletiliyor.¹² Atatürk'ün gezisi ile ilgili bir gün sonraki yazıda da şu değerlendirmede bulunuluyor: Bütün Fransız basını, sanki emir almışçasına heyecanlı bir şekilde Cumhurbaşkanı Atatürk'ün başkanlığında Başbakan, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Emniyet Müdürünün katılımında Eskişehir'de yapılan bakanlar kurulu ile ilgileniyor. Bu gizemli görüşme, Suriye limanına yönelik bir Türk hareketi endişesi yaratsa da ne Paris'in ne de Londra'nın böyle bir hareketi tahammül edemeyeceği belirtiliyor. Üstelik Türk basınının Fransa'ya yönelik sert üslubu ve haksız ithamları da hayret uyandırıyor. MC tarafından kabul edilen manda sistemi, Türk hükümetinin İskenderun limanının bugününe ve geleceğine

⁹ **Völkischer Beobachter**, "Türk-Fransız Sancak Görüşmeleri Başarısız Oldu", 24.06.1936.

¹⁰ Oran, **age.**, s.287; Turan, **age.**, s. 174-176.

¹¹ **Völkischer Beobachter**, "Türkiye'nin Revizyon Çabaları", 07.01.1937.

¹² **Völkischer Beobachter**, "Atatürk'ün Siyasi Gezisi", 07.01.1937.

dair endişelerini gidermek üzere bir çıkış yolu bulamadığı gibi Fransız hükümetinin Suriye toprağını devretmesine de izin vermiyor. Türkiye, Suriye'nin ve özellikle Türklerin ikamet ettiği Sancak'ın kendisiyle Fransa ve İngiltere arasında yeni bir pazarlık konusu olmasından korkuyor.¹³

VB, İstanbul kaynaklı İngiliz haberlerine dayanarak Atatürk'ün söz konusu seyahatiyle ilgili bir analizde bulunmaktadır: MC Konseyi, Sancak konusunda Türk hükümetinin istekleri aleyhinde bir karar verecek olursa Türkiye'nin MC'den çıkacağı hesaba katılmalıdır. Türk devlet adamlarının Konya'da toplanması İngiliz basınının tamamı tarafından çok ciddiye alındı. Bugüne kadar Sancak'a dair Türk taleplerinin Cenevre'de müzakere edilebileceği beklendi. Ancak şimdi bu beklentinin yanıltıcı olduğu ve Kemal Atatürk'ün İskenderun ve Antakya'nın bağımsız bir devlete bırakılmasını asla tahammül edemeyeceği anlaşılmaya başlandı. İngiliz siyaseti, Türk-Fransız krizinin tırmanmasından oldukça rahatsız.¹⁴

Atatürk'ün bahse konu olan seyahatinden çok önce 1 Kasım 1936'da TBMM'nin açılış konuşmasında Türk-Fransız ilişkilerinin gelişimini Sancak meselesine bağladığı bilinmektedir. Bunun akabinde Cenevre ve Paris görüşmelerine katılan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'tan 3 Ocak 1937'de Fransa Başbakanı Leon Blum'un Sancak konusunda bir çözüm önerisini en kısa zamanda iletceğini öğrenmiş, ancak Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Henri Posot Paris dönüşünde bir teklifte bulunmayınca 6 Ocak 1937'de İstanbul'dan Eskişehir'e trenle seyahate çıkmış, aynı gün kendi başkanlığında Başbakan İnönü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Rüştü Aras ile bir toplantı gerçekleştirmiştir. Yine aynı gün Eskişehir'den Konya'ya doğru hareket etmiş ve Ulukışla üzerinden 8 Ocak 1937'de Ankara'ya dönmüştür. Bu gezi, gerek Türk gerekse yabancı basınında büyük yankı uyandırmıştır¹⁵

10 Ocak 1937'de VB'de Sancakla ilgili iki haber yer almaktadır. Bunlardan ilki özel haber niteliğindedir ve Türkiye ile Fransa arasında Sancak konusunda yaşanan tartışmanın neden sertleştiği konusunda şu açıklamada bulunmaktadır: Türkiye, Sevres Barış Antlaşması ile elinden alınan bölgenin Türk azınlıkları ile birlikte ayrılmasını ve Suriye ve Lübnan dışında üçüncü bir devlet oluşturmasını talep ediyor, açıkça bu bölgenin

¹³ **Völkischer Beobachter**, "Paris, Türk Dostluğunu Kaybetmekten Korkuyor", 08.01.1937.

¹⁴ **Völkischer Beobachter**, "Türkiye MC'den Çıkmakla Tehdit Ediyor", 08.01.1937.

¹⁵ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 571-577; Oran, **age.**, s.287-288; Turan, **age.**, s. 174.

egemenliğine geçmesini istiyor. Bu konuda İskenderun limanı ile birlikte buranın Türk halkının korunması önem arz ediyor. Buna karşın Fransa, İngiltere'den aldığı destekle daima MC'nin ve Suriye manda yöneticiliğinin arkasına sığınıyor.¹⁶

İkinci yazıda ise Reuters muhabirinin bir haberine yer verilmektedir: Sancak konusundaki tartışmayı yakından takip eden Londra, Türkiye'nin tartışmayı zirveye taşıyarak MC'yi terk edeceği veya İskenderun'a sınırdan saldıracağına dair haberlere endişeyle bakıyor. Bu endişeler doğru çıkarsa İngiliz-Fransız dayanışması devreye girecek. Londra'nın her iki ülkeyle iyi ilişkisini, konunun dostça çözümünde yana kullanması ihtimal dâhilinde. Her iki taraf arasında görüşme fırsatı oluşursa makul bir çözüm bulanabileceğine inanılıyor. Bir savaş durumunda Sancak'ın Fransa açısından stratejik bir değeri olacağı da hatırlatılıyor.¹⁷

14 Ocak tarihli haber ise Dışişleri Bakanı Rüşü Aras'ın, Ankara ve İstanbul'daki yabancı basın mensuplarına yaptığı şu açıklamadır: *“Türkiye bugün Paris'e son tekliflerine ulaştırdı ve Başbakan Blum'un meseleyi detaylıca araştırıp doğru şekilde değerlendireceğini umuyorum. Ancak Sancak meselesinin Türkiye için hayat ve onur meselesi, Fransa için sadece hukuk meselesi olması konuyu çok zorlaştırıyor.”* Ardından da bu durumda MC Konsey toplantısından önce Paris'e gitmek için bir gerekçe görmediğini ifade ettiğini, ancak konunun Paris'te doğru olarak takdir edilip tatminkâr bir çözüm bulunacağı konusunda bir umudunun da olduğunu belirttiği iletiliyor.¹⁸ Bilindiği üzere Aras, Cenevre ve Paris görüşmelerine katıldıktan sonra Türkiye'ye dönmüş ve Atatürk'e, TBMM'ye ve CHP grubuna yaptığı açıklamada Fransa Başbakanı Leon Blum'un kendisine Sancak konusunda bir çözüm önerisini en kısa zamanda bildireceğini ifade etmiştir.¹⁹

E.L. kısaltmasıyla 19 Ocak'ta VB'de çıkan köşe yazısında şu yoruma yer verilmektedir: Fransa, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması ile nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Sancak'a özerklik tanımayı üstlenmiş, bu da Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması ile teyit edilmişti. Bu anlaşmalar uluslararası hukuk açısından tartışma konusunun temelini teşkil etmektedir. Türkiye, Fransız hükümetini anlaşmalara uymamakla suçluyor ve Sancak'ta özerk yönetimin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini

¹⁶ **Völkischer Beobachter**, “Türk-Fransız Tartışması Sertleşiyor”, 10.01.1937.

¹⁷ **Völkischer Beobachter**, “İngiltere Dostça Çözümde Yana”, 10.01.1937.

¹⁸ **Völkischer Beobachter**, “Sancak Meselesine Dair Türk Dışişleri Bakanının Görüşü”, 14.01.1937.

¹⁹ Soyak, **age.**, s. 571-577.

belirtiyor. 1936 yılı Kasım ayı başında, Sancak'ta yapılacak seçim hazırlıklarında çıkan ayaklanmalar Fransız manda yönetimi tarafından zalimce bastırıldı, üstelik yönetimindeki çok sayıda Türk işten çıkartılıp hapse atıldı. Sancak halkının çoğunluğu seçimden uzak durunca Fransız manda yönetimi, Suriye'nin başka yerlerinden İskenderun'a seçmenler gönderdi, bunu da oradaki Türk halkı protesto etti. Buna karşın Rüştü Aras, Fransız ve Suriye askeri birliklerinin derhal Sancak'tan geri çekilmesini istiyor ve Sancak'ın bağımsız bir devlet haline dönüştürülmesi teklifini MC Konseyine getirmeye karar veriyor. Fransız hükümeti de Sancak'ın Suriye'den ayrılmasını karar verecek tek merciinin MC Konseyi olduğu, Fransa'nın kendisine ait olmayan ve sadece MC görev sahasına giren bölgeleri devretme imkânı olmadığı görüşünü temsil ediyor. MC Konseyi benzer olaylarda, zaman kazanmaya ve soruşturma komisyonu atanmasına yönelik ertelemeleri kabul etmiyor. Türk kamuoyu bu ertelemeye taraftar olmadığı gibi Sancak'ın derhal geri verilmesini, Suriye manda rejiminin Sancak yönetmekten aciz olduğu ve edinilen tecrübelerden özerklik sözüne de güvenilemeyeceği ibaresiyle şiddetle talep ediyor. Sancak meselesinde Cenevre ve Paris'te uzlaşamayınca Türk-Fransız görüşmeleri başarısız oldu.²⁰

Bilindiği üzere Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk birliklerinin elinde bulunan Sancak'ı İngilizler Mütarekenin 7. Maddesine dayanarak 9 Kasım 1918'de işgal etti, ancak müttefiklerin kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmaya dayanarak Fransızlara bıraktı. 25 Nisan 1920'deki San Remo'da yapılan müttefik devletler toplantısında Suriye ve Lübnan, Fransız mandasına bırakıldı. 28 Ocak 1920'de ilan edilen Misak-ı Milli'ye göre Türkiye sınırları içerisinde kabul edilen Sancak, 20 Ekim 1921'de yapılan Türk-Fransız anlaşması ile özel bir yönetim altına sokularak Suriye sınırı dışında bırakıldı. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasınının 3. Maddesinde, 1921 tarihli anlaşmasınının 8. Maddesinde tanımlanan sınır, Türkiye-Suriye sınırı olarak kabul edildi. Aynı gün Fransa hükümeti bir bildiriyle de 1921 Anlaşmasınının tümüyle yürürlükte olması için gerekli onayın yapıldığını açıkladı. Böylece 1921 Anlaşması ile çizilmiş olan Türkiye-Suriye sınırı ve Sancak'a tanınmış olan özel yönetimin geçerli olduğu Lozan'da teyit edilmiş oldu.²¹ Ankara'nın bu politikasında, 1921'den beri kimi zaman Arap milliyetçileriyle ittifak içinde Fransız yönetimine karşı

²⁰ Völkischer Beobachter, "Sancak Konusunda Tartışma", 19.01.1937.

²¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâp Tarihi**, C 3, Kısım I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, s. 772-773; Oran, **age.**, s.280-281; Turan, **age.**, s. 171-172.

çete faaliyetini sürdüren Sancak Türklerinin tutumu etkili olmuştur. Sancak Türkleri Ankara ile daima temas halindeydi ve anavatana katılmak istiyorlardı. 1936 yılında Fransa'nın Suriye ile bir anlaşma yapıp bir nevi Sancak'ın geleceğini bu ülkenin inisiyatifine bırakması üzerine başlayan Türk-Fransız ikili görüşmelerinde bir uzlaşma sağlanamayınca konunun MC'ye taşınması kabul edildi. Bunun üzerine MC Konseyi, 14 Aralık 1936'da İsveçli Sandler'i raportörlüğe atayıp Sancak'a üç gözlemci gönderilmesi kararını aldı. Aynı tarihlerde uluslararası konjonktür Türkiye'nin önemini arttıracak biçimde gelişmekteydi. Nitekim Almanya'nın Versailles düzenini yıkmaya yönelik genişlemeci politikacıların rahatsız olan İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in yaptığı baskılara daha fazla direnemeyen Fransa, MC'nin Sancak'ı ayrı bir birim olarak kabul etmesine razı olacağını bildirdi. Zaten Suriye'ye bağımsızlık vermeyi öngören anlaşmayı Fransız parlamentosunun onay vermeyeceği de anlaşılıyordu, çünkü bunun Kuzey Afrika'dakiler başta olmak üzere Fransız sömürgelerinde kötü bir örnek olacağı düşünülüyordu.²²

1937 yılına ait son iki yazıdan ilki İngiliz gazete haberlerine dayanmaktadır. Bu haberlere göre Şam'da Sancak bölgesine dair Türk-Fransız anlaşmasına karşı bir protesto gösterisi yapıldı. Göstericiler resmi binaların önünden geçerek Fransa ve MC'yi hedef alan milli mücadele çağrılarını yaptı. Aynı zamanda genel grev çağrısı yapıldığından Suriye şehirlerindeki tüm dükkânlar kapatıldı. Suriye Başbakanı Cemil Bey, Suriyelilerin Türk dilinin Arap dili ile eşit konumda olmasını tahammül edemediklerini ve İskenderun limanının Türkiye'nin çıkarları uğruna elden çıkartılmasını sağlayacak bir düzenlemeyi reddedeceklerini açıkladı.²³

VB'nin bu haberini teyit eder şekilde MC Konseyinin Sandler'in raporunu kabul etmesi üzerine Suriye'de protesto gösterileri başladığı, Fransa'nın Suriye'ye ihanet etmekle suçlandığı, Suriye Başbakanı Cemil Mardam'ın Şam'da yaptığı açıklamada, Sancak'ın Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirttiği bilinmektedir.²⁴

Aynı yıla ait son yazı ise İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Ankara'daki meclis oturumunda Türk-Suriye sınır güvenliğine dair yaptığı şu açıklamalara dayanmaktadır: Kaya, yılın ikinci yarısından itibaren sınırı

²² Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu?**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 11-12; Oran, **age.**, s.281-284; Turan, **age.**, s. 174.

²³ **Völkischer Beobachter**, "Suriye, Sancak Düzenlenmesinden Memnun Değil", 30.01.1937.

²⁴ Oran, **age.**, s.284.

aşarak Türkiye'nin doğusunda büyük ölçüde yağma ve katliamlar yapan çetelerin sistematik faaliyetleri hakkında bilgiler vermiş, söz konusu bölgede polisiye tedbirlerin yürürlüğe sokulacağını duyurmuştur. Ayrıca her türlü ihtimal göz önünde tutularak sınır bölgesindeki bir tümenin tam bir seferberlik konumuna getirildiğini de açıklamıştır. Ardından, çete faaliyetleri konusunda Suriye'deki Fransız manda makamlarının sorumlu olduğunu, özellikle manda bölgesinde çetelerin ortaya çıktığını işaret etmiştir. Nihayetinde de alınan tedbirlerin yetersiz kalması durumunda, hükümetin daha geniş kapsamlı tedbirler alacağı konusunda milletin emin olmasını istemiştir.²⁵

Şükrü Kaya'nın Fransız manda yönetiminin dair suçlamalarının haklılığını 1926 yılında Türkiye ile Fransa arasında 5 yıllığına yapılan anlaşmada yer alan şu ibare teyit etmektedir: İki ülke arasında belirlenen sınırlar bozulmayacak, dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri sürecek, taraflardan birine yöneltilen herhangi bir saldırı özendirilmeyecek ve yardımcı olunmayacak, ayrıca her iki ülke, kendi toprakları üzerinde öteki ülkeye yönelmiş eylemleri engellemek üzere gerekli önlemleri almakla yükümlü olacaktır.²⁶

II. 1938-1939 YILLARINDA ÇIKAN HABER VE MAKALELER

Sancak'a dair 1938 yılına ait ilk yazıda şu açıklamalar yer almaktadır: Cumhurbaşkanı Atatürk, bazı milletvekillerinin eşliğinde özel bir trenle Akdeniz'deki liman şehri Mersin'e doğru yola çıktı ve bir süre orada kalacak. Bu seyahat, özellikle Atatürk'ün tekrar eden ağır bir hastalıktan muzdarip olduğunu belirten Suriye kaynaklı Fransız haberlerini çürütür tarzdadır. Türk basını, Fransız manda yönetimine yönelik saldırılarını her şekilde sürdürüyor ve hükümetinden Sancak'taki Türk halkına yönelik baskıyı sonlandırması için gerekli tedbirleri almasını bekliyor.²⁷

19 Mayıs 1938'de hastalığı giderek ağırlaşmasına rağmen Atatürk güneye doğru ordu denetlemesine çıkarak Mersin ve Adana'ya gitmiş, aynı zamanda güney sınırına 30.000 kişilik bir kuvvet yerleştirilmesini sağlamıştır.²⁸

²⁵ **Völkischer Beobachter**, "Bir Türk Tümenin Suriye Sınırına Seferliği", 10.04.1937.

²⁶ Sander, **age.**, s. 95; Oran, **age.**, s.281-282.

²⁷ **Völkischer Beobachter**, "Cenevre ve Paris'te Türk Protestoları", 21.05.1938.

²⁸ Selim Çelenk, **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Antakya 1993, s. 96-97; Oran, **age.**, s.288; Turan, **age.**, s. 177; Armaoğlu, **age.**, s. 315.

Sancak konusunda Fransa'nın Türk isteklerine nasıl boyun eğdiği 1938 yılının ikinci yazısını oluşturmaktadır. Söz konusu yazıya göre Fransız Dışişleri Bakanı Georges Bonnet, Perşembe günü Paris'teki Türk Büyükelçisi ile yapılacak bir Türk-Fransız anlaşmasına yönelik pürüzleri yok eden uzun bir görüşme gerçekleştirmiştir. Aslında bu, Türklerin Sancak meselesinin silahlı bir çatışmaya yol açabileceğine dair yarattıkları baskıya Fransa'nın boyun eğdiği anlamına gelmektedir. Zaten Fransız hükümeti, Sancak yönetiminin başından Türklerin hoşnut olmadığı Vali Garreau'yu görevden alıp yerine General Collet'i atamakla Sancak meselesi konusunda Türk hükümetinin çözümünü onayladığını göstermiştir. Üstelik yeni vali karar verici pozisyona iki Türkü ve gizli polis teşkilatının başına da bir Fransız yerine bir Türkü getirmiştir. Bu suretle aynı zamanda Suriyelilerle yapılan ve Fransız parlamentosunun henüz onaylamadığı anlaşmadan vazgeçildiği ispatlanmıştır. Fransa'nın Türklere 1921 yılı anlaşması sonrası yapılan gizli bir anlaşmayla Sancak milli meclisindeki 40 sandalyeden 22'sine söz verdiği hatırlanırsa verilen bu tavizlerin gerekçesi daha iyi anlaşılacaktır. Bu durumda Fransa, bu verdiği sözü tutmak ya da sınıra 30 bin asker yığmış Türkiye ile bir savaşa girişmek seçenekleri ile karşı karşıya kalmıştır. Artık yeni bir Türk-Fransız-Suriye üçlü anlaşması ve Sancak'ın savunmasına yönelik genel bir anlaşma ile sonuçlanacak görüşmelere başlanacak. Sancak seçimlerinin başlamış olmasıyla birlikte Araplara ve Türk olmayan diğer unsurlara karşı Türk baskısının yarattığı gergin ortam zirveye ulaşmış oldu. Bu da Suriye milletvekillerinin büyük çoğunluğunun Şam'daki meclisin olağanüstü toplanmasını talep etmesine vesile oldu.²⁹

Fransa'nın Türkiye'ye Sancak meclisindeki 40 sandalyeden 22'sini söz vermesi yukarıda ileri sürüldüğü üzere 1921 yılı anlaşması sonrası yapılan gizli bir anlaşmaya değil, Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ile Fransa Dışişleri Bakanı Siyasi Müsteşarı arasında 10 Mart 1938 tarihinde yapılan "Gentlemen Agreement" anlaşmasına dayanmaktadır.³⁰

VB'de 13 Haziran 1938 tarihinde Sancak konusunda iki yazı çıkmıştır. Bunlardan ilki Türk-Fransız askeri görüşmelerine dairdir. Buna göre Antakya'da, Genelkurmay Başkan Vekili General Asım Gündüz ile Fransız Şark Ordusu Komutanı General Hutzinger, Sancak'ta huzuru sağlamak üzere sıkı bir askeri işbirliğini esas alan görüşmelere başlayacak. Görüşme öncesinde Cenevre'de her iki devlet, Sancak'ta güvenliği sağlama

²⁹ Völkischer Beobachter, "Fransa, Türk İsteklerine Boyun Eğdi", 12.06.1938.

³⁰ Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2005, s. 158-159.

konusunda uzlaşmış, çünkü Türk tarafının Sancak'ın denetiminde kendilerinin de yer alması talebine Fransa'nın boyun eğerek Sancak'ta yeni huzursuzluklar çıkması durumunda Türk birliklerinin Sancak'a girmesine onay vermiştir.³¹

İkincisi yazı da Arabi-Şarki adlı bir Sancak Arap köyünün kısa bir süre önce bir Türk askeri birliği tarafından baskına uğradıktan sonra yakıldığına dair bir iddiadır. Aynı yazıda Türk olmayan azınlıkların Sancak Seçim Komisyonuna, Türklerin jandarma ve devlet kurumları kanalıyla kendilerine kötü muamele yapmak ve tehdit etmek suretiyle seçimi etkilemeye çalıştıklarına dair beş yüze yakın şikâyet mektubu ilettikleri belirtilmektedir.³²

22 Haziran'da VB'de üç farklı haber yer almaktadır. Bunlardan ilkinde Türk-Fransız askeri görüşmelerinin kesintiye uğramasına yönelik bir değerlendirmede bulunmaktadır: Buna göre görüşmelerin kesintiye uğrama sebebi Türklerin Fransızlardan yerine getiremeyecekleri taleplerde bulunmalarındır. Bunda Türklerin Fransa'nın siyasi durumundan istifadeyle çok çabuk istediklerini elde etme umudu rol oynamaktadır. Ancak belirli tavizlerin dışına çıkmak istemeyen Fransızların tavrı, Türklerin hayal kırıklığına neden olmuştur. Bu hayal kırıklığına tezat bir şekilde Sancak Türkleri, evlerini süs ve bayraklarla donatıp Türk askerinin topraklarına girmesini beklemektedir.³³

İkinci haberde ise şu değerlendirme yer almaktadır: Şam siyasi çevreleri, Türk ve Fransız askeri birliklerinin Sancak'a girişinin ertelenmesini ve genelkurmay başkanlarının görüşmelerinin kesintiye uğramasını Fransız tutumunun sertleşmesine bağlamaktadır. Ardından da Türkiye yanlısı bir çözüm sağlanması durumunda Suriye kabinesinin istifa edeceği duyurulmakta, 1926 yılındaki benzer bir durumda ülke genelinde kanlı bir ayaklanmaya çıktığı da hatırlatılmaktadır. Diğer yandan Suriye'de üç partiye ayrılan Ermeniler, Sancak'taki soydaşlarının menfaatlerini savunmak üzere bir cephe oluşturma kararı almıştır. Türk karşıtı olan Ermenilerin fikrini değiştirmek üzere Türkiye'nin vazifelendirilmesiyle İstanbul'dan yola çıkan Ermeniler Sancak'a ulaşmıştır. Öte yandan Arap ve alevi liderlerin serbest bırakılmasını sağlamak üzere Antakya'da bir gösteri

³¹ **Völkischer Beobachter**, "Türk-Fransız Genelkurmay Görüşmeleri", 13.06.1938.

³² **Völkischer Beobachter**, "Sancak'ta Arap Köyü Yakıldı", 13.06.1938.

³³ **Völkischer Beobachter**, "Türk ve Fransız Genelkurmay Konferansı Kesintiye Uğradı", 22.06.1938.

gerçekleştiren yüzlerce Arap'ın şehre girişi Fransız askerleri tarafından engellenmiştir.³⁴

Bahsedilen Arap ayaklanması, Fransa'nın 24 Temmuz 1922'de MC tarafından Suriye'nin mandası olmasına ilişkin anlaşma yürürlüğe girdikten sonra Suriye'de kendi yönetimini sağlamlaştırmak üzere bölgeyi Halep, Şam, Lübnan ve Alevi Lazkiye diye dörde bölüp Halep'e bağlı İskenderun Özerk Sancağını kurması üzerine 1925 yılında başlamış ve kısa sürede tüm topraklara yayılmıştır. Bu ayaklanmayı Fransa, Ermeni birlikleriyle bastırdıktan sonra 1 Ocak 1926'da Halep ve Şam devletlerini birleştirme, Sancak'ı da mevcut özerkliği korumak şartıyla Suriye'ye bağlama kararı almıştır. Arap milliyetçilerini memnun etmek için alınan bu karar, Sancak'ta daha fazla karışıklığa yol açmış, Suriye'ye bağlanmak istemeyen Sancaklı Türkler, Araplar, Aleviler ve Ermeniler bu duruma tepki göstermiştir.³⁵

Üçüncü ve son haberde ise VB, Arap ve Ermeni gazetelerine dayanarak şu ilginç iddiada bulunmaktadır: Şuan Sovyetler Birliği, Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istiyor. Bilindiği üzere her iki vilayet 1922 yılında Türkiye tarafından Rus-Ermeni Sovyet Cumhuriyetinden zorla alınmıştır. Sovyetlerin bu talepleri şuan ileri sürmesinin Sancak'a dair Türk isteklerinin onaylanması esnasında daha iyi şartlar elde edeceğini ummasından kaynaklandığı görüşü hâkimdir.³⁶

Aslında 1922 yılında Kars ve Ardahan'ın Türkiye tarafından zorla alınması söz konusu değildir, çünkü bu iki şehir Brest-Litovsk Antlaşması ile 1918 yılında Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Diğer yandan Sovyetlerin Kars ve Ardahan'ı Türkiye'den geri istemesi daha ziyade İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemiyle ilgili olduğu bilinmesine rağmen 1938 yılında böyle bir talepte bulunduğu dair iddiayı ispatlayacak bir bulguya rastlanmamıştır.

25 Haziran'da Sancak ile ilgili VB'de 4 farklı kısa haber yer almaktadır. Bunlardan ilki Sancak Fransız Komutanı Albay Collet'in Sancak'ta tüm siyasi partilerin tasfiye etmesine yöneliktir.³⁷ İkincisi ise Fransız Dışişleri Bakanı Bonnet'in Türk Büyükelçisi ile Paris'te Sancak meselesi hakkında uzun bir görüşme yaptığına dairdir. Aynı haberde bu görüşmeye dayanarak Fransız çevrelerinin pek yakın zamanda Sancak bölgesindeki seçimlerin

³⁴ **Völkischer Beobachter**, "Sancak'a Henüz Girilmeyecek", 22.06.1938.

³⁵ Melek, **age.**, s. 11-12; Oran, **age.**, s.281.

³⁶ **Völkischer Beobachter**, "Moskova Bulanık Suda Balık Avlıyor", 22.06.1938.

³⁷ **Völkischer Beobachter**, "Sancak'taki Tüm Siyasi Partiler Kapatıldı", 25.06.1938.

kesintiye uğrama ihtimalinden söz ettiklerinden bahsetmektedir.³⁸ Üçüncü haber, tekrar başlanan Türk-Fransız genelkurmay görüşmelerinin muhtemel sonuçlarıyla ilgili henüz bir bilgi olmadığı ile ilgilidir. Ayrıca Sancak'a gelmesi beklenen Türk birliklerinin geliş tarihi konusunda bir uzlaşma sağlanamadığı da dile getirilmektedir.³⁹ Dördüncü ve son haberde de Uluslararası Sancak Komisyonunun Cenevre Birliğine⁴⁰ Türk-Fransız askeri görüşmelerini protesto eden bir telgraf çektiğine yöneliktir. Bu telgrafta manda hükümleri ile ilgili görüşmelerde uzlaşmaya varılmadığı belirtilmektedir.⁴¹

27 Haziran'da iki farklı haber yer almaktadır. Bunlardan ilki Sancak'a girecek asker sayısı ile ilgilidir. Bu yazıya göre Ankara hükümetinin Sancak'a 6000 Türk askerinin girmesine dair talebi askeri işgale eşdeğer olduğu, karşılığında da otomatik şekilde 6000 Fransız askerini gerektirdiği belirtilmektedir. Sancak gibi küçük bir bölgede bu kadar büyük bir askeri gücün konuşlanmasını Fransızlar tamamen gereksiz bulsa da askeri birliklerinin sayısı ve gücü konusunda Türk-Fransız uzlaşısının yakın tarihte gerçekleşeceği umuluyor. Sancak'ta Cenevre Birliğinin sağladığı düzenlemenin geçerliliğini çoktan yitirdiği konusunda fikir birliği söz konusu. Nitekim aynı birliğin Sancak için oluşturduğu komisyonun Belçikalı üyesi ile birlikte çok sayıda üye Antakya'yı terk edip Cenevre'ye doğru yola çıkmış, diğer komisyon üyeleri de Salı günü yola çıkması beklenmektedir.⁴² İkinci haberde ise Sancak civarındaki birçok köyden Türk çiftçilerinin, Türk askeri birliğinin Sancak'a girişini eşlik etmek üzere Antakya'da buluştuklarına dairdir.⁴³

VB'de yer alan ve Sancak'ta her bir ülkenin 6000'er kişilik askeri güç bulunduracağına dair haberi ile basılı eserlerdeki şu bilgiler tezatlık teşkil etmektedir: Türkiye ile Fransa arasında Antakya'da 3 Temmuz 1938'de imzalanan askeri antlaşma uyarınca Sancak'a bir saldırı durumunda güvenliği sağlamak üzere alınacak önlemler düzenlendi. Buna göre Sancak'ta iç ve dış güvenliği sağlamak üzere toplam 6000 kişilik bir kuvvet

³⁸ **Völkischer Beobachter**, "Bonnet, Türk Büyükelçisini Kabul Etti", 25.06.1938.

³⁹ **Völkischer Beobachter**, "Türk-Fransız Genelkurmay Görüşmelerinin İlerlemesi", 25.06.1938.

⁴⁰ Cenevre Birliği: Merkezi Cenevre'de olan Milletler Cemiyeti için gayri resmi bir ifadeyle Cenevre Birliği ya da Cenevre Ligi de denilmiştir.

⁴¹ **Völkischer Beobachter**, "Sancak Komisyonu, Türk-Fransız Askeri Görüşmelerini Protesto Ediyor", 25.06.1938.

⁴² **Völkischer Beobachter**, "Türkiye, Sancak Kontenjanı için 6000 Asker Talep Ediyor", 27.06.1938.

⁴³ **Völkischer Beobachter**, "Antakya, Türk Birliklerinin Girişini Bekliyor", 27.06.1938.

olacak, bu kuvvetin 1000 kişisi Sancak'tan geri kalanı ise Türk ve Fransız kuvvetlerinden eşit olarak sağlanacak, gerektiğinde de bu sayı arttırılabilecek. Sancak'a girecek Türk kuvvetinin sayısı 2500 olacak ve başında bir albay bulunacak. Sancak Türk köylülerinin beklediği üzere 4 Temmuz 1938'de Türk birlikleri, Albay Şükrü Kanatlı komutasında Sancak'a girmiş, aynı günde Ankara'da Fransa ile Türkiye arasında yeni bir dostluk anlaşması imzalanmıştır.⁴⁴

VB'de 28 Haziran'da "İskenderun Sancak Konusunda Kavga" başlığı altında isimsiz olarak uzun bir köşe yazısı çıkmıştır. Söz konusu köşe yazısı, daha iyi irdelenmek üzere ayrı ayrı incelenecektir. Öncelikle İskenderun ve Sancak kelimelerin tarihçesinden söz edilmekte ve bölgenin önemi değerlendirilmektedir: Sancak kelimesi önce Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük bir beyliğin bayrağı, sonra ise beyliğin kendisi ve en nihayetinde ise beyliğin idari bölgesi için kullanılmıştır. Sancak, İskenderun ismini M.Ö. 333 yılında Büyük İskenderun'un Issos Zaferi anısına kurulan aynı adlı şehirden almıştır. Bu isimden adını alan körfezde 15 000 bin nüfusuyla Suriye'nin en önemli liman şehri kurulmuştur ve burası Bağdat demiryolu ile bağlantıya sahiptir, son zamanlarda da Suriye'nin en önemli ihracat-ithalat limanı haline gelmiştir. Bu limanın ticaret yaptığı asıl ülkeler Fransa, Mısır, Romanya, İtalya ve ABD'dir. İskenderun limanı geniş, fakat açıktır ve de şiddetli deniz ve kara fırtınalarına karşı sadece güneydoğudan korunan koya, kıyı şeridi ise arkasını Amanus Dağlarının ayırdığı dar bir şeride sahiptir. Buranın nüfusunun yaklaşık 80 binin Türkler, aynı sayıdaki Araplar, 25 binini Ermeniler, birkaç binini ise Kürt ve Rumlar oluşturmaktadır.⁴⁵

Bilindiği üzere Osmanlı döneminde Halep eyaletine bağlı bir sancak olan İskenderun Sancağı, 1856 Islahatından sonra mutasarrıflığa dönüştürülmüş, ancak gerek yerel, gerek uluslararası belgelerde "İskenderun Sancağı" ya da kısaca "Sancak" olarak adı geçmeye devam etmiştir.⁴⁶

Aynı makalede "Kapsamlı Türk-Fransız Özel Anlaşması" alt başlığı altında Sancak konusunda yaşanan gelişmeler analiz edilmektedir: 20 Ekim 1921'de Fransa, müttefikleri olan İngiltere ve Yunanistan'a sürpriz bir şekilde Franklin Bouillon aracılığıyla Kemalist Türkiye ile temel şartlarının daha sonra yapılan Lozan Barış Antlaşmasına aktarıldığı özel bir anlaşma

⁴⁴ Nuri Aydın Konuralp, **Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, İskenderun 1973, s. 160; Oran, **age.**, s.288; Turan, **age.**, s. 177; Armaoğlu, **age.**, s. 315; Sander, **age.**, s.97-98.

⁴⁵ **Völkischer Beobachter**, "İskenderun Sancak Konusunda Kavga", 28.06.1938.

⁴⁶ Oran, **age.**, s.279-280; Turan, **age.**, s. 171.

yaptı. Buna göre Sancak, Türkiye’den kopartılarak yönetiminin Fransa tarafından 24 Temmuz 1922’de MC’ye emanet edileceği şekilde Fransız manda bölgesi A’ya⁴⁷ dâhil edildi. Türkiye bu sayede Kilikya bölgesinde avantajlara sahip oldu. Bu anlaşmayla Sancak’ın yaklaşık 80 bin nüfusunu oluşturan Türk halkı kapsamlı kültürel ve idari özerklik elde etti. Ancak Türkiye zamanla anlaşmanın belirsiz ifadeler içeren şartlarından rahatsız oldu ve 1926 baharında Suriye’deki Fransız Yüksek Komiseri Henri de Jouvenel ile Paris’in de onayladığı ve Sancak’ın resmi dilinin Türkçe, Türk memurları ve Türk okul ve kültürü ile birlikte Türk bayrağına benzer kendi özel bayrağı olacağı özerk bir yönetime sahip olmasını içeren yeni bir anlaşma yapma fırsatı oldu. On yıl boyunca süren bu düzenleme sonrası 1936 yılında bir değişim gerçekleşti. Buna savaş sonrası süreçte Arap halkının hızlı milli ve kültürel gelişimi sebep oldu ve bunun etkisini, İslam topraklarının tamamında hissetmek mümkün oldu. Bunun yarattığı baskıyla İngiltere, himayesinde olan Mısır ve Irak ile himaye ya da manda anlaşması yerine ittifak antlaşması yapmak zorunda kaldı. Fransa da bundan kaçınmadı ve 1936 yılında kendi manda devleti Suriye ile benzer antlaşma yaptı.⁴⁸

30 Mayıs 1926’da Türkiye ile Fransa arasında imzalanan “Dostluk ve İyi Komşuluk sözleşmesi” ile iki ülke ilişkilerinin iyileşmesiyle birlikte Sancaklı Türklerin durumunun da düzelmesini, Ankara’yı yakından takip edip Türkiye’de uygulanan reformların tamamını gerçekleştirmesini, Halk Partisinin de kurulup örgütlenmesini sağladı. Bu da kendi yönetimine muhalefet eden Şam’a karşı Sancak’ı koz olarak kullanan Fransız yönetimi tarafından desteklendi. Ancak İngiltere’nin 1930’da manda yönetimini sona erdirerek Irak’a bağımsızlık vermesi Suriye Arapları ile Sancaklı Türklerin harekete geçmesi ve milliyetçi istemlerde bulunmasına vesile oldu. 14 Mayıs 1930’da Suriye Anayasasına Sancak’ın özel rejimine ilişkin hükümler konularak bir yandan Sancaklı Türkler rahatlatıldı, diğer yandan da Suriye Araplarına Sancak’ın özel konumu hatırlatılıp gözdağı verildi.⁴⁹

Yine aynı makalede “Paris ve Ankara Arası Gerilim” başlığı altında bu kez 1936 sonrası gelişmeler irdelenmiştir: 1936 tarihli anlaşmanın

---

⁴⁷ MC Tarafından manda A olarak tanımlanan bölge –yanlışlıkla kısaca Suriye olarak tanımlanmaktadır- 1930 yeni düzenlemesiyle 4 eski Türk devletini kapsamaktadır: 1. Başkenti Şam olan Suriye’ye katılan Sancak(İskenderun), 2. Başkenti Beyrut olan Lübnan, 3. Başkenti Lazkiye olan Lazkiye, 4. Başkenti Süveyda olan Dürzi.

⁴⁸ **Völkischer Beobachter**, “İskenderun Sancak Konusunda Kavga”, 28.06.1938.

⁴⁹ Oran, **age.**, s.282; Turan, **age.**, s. 172.

yapılmasıyla Fransa, Türkiye'nin Sancak üzerindeki teminat altına alınmış haklarının Suriye tarafından garanti edilmesini sağlamış, ancak bu durum Türkiye'de, bu garantinin Sancak'ta yaşayan Arap kabilelerinin lütfuna bırakıldığı endişesiyle hoşnutsuzluk yaratmıştır. Türkiye gibi milli açıdan güçlenmiş bir ülke, oradaki Türk halkının bu şekilde tehdit edilmesine sabretmeye razı değildi. Nitekim haklarının geçersiz kılınmasına protesto etmek için Sancak'ta yaşayan Türkler, Kasım 1936'daki Suriye parlamento seçimlerini boykot etti. Ancak Fransızların desteklediği Araplar, seçimleri zorla yapınca silahlı çatışma çıktı ve çok sayıda Türk yaralandı ya da öldü. Bunun üzerine Ankara ile Paris arasında başta pek sonuç vermeyen bir nota değişimi oldu. Ardından Fransa, Türkiye'nin de kabul ettiği üzere meseleyi MC Konseyinin gündemini getirmeyi teklif etti. Yeni başlayan görüşmelerde Türkiye, Sancak'ta tamamen özerk bir cumhuriyet ya da devlet oluşturulmasını, ayrıca Fransız askeri birliklerinin bölgeden çekilmesini talep etti. Buna karşın Fransa, mandater ülke olarak MC tarafından kendisine verilen görevleri aşamayacağı, İskenderun limanına dair haklarından vazgeçilmesine Suriyeli milliyetçilerinin sert şekilde muhalefet ettiğini görüşünü savundu.⁵⁰

1936 yılında bağımsızlığına kavuşacak olan Suriye parlamentosu için seçim yapılması gerekiyordu. Sancak Türklerinin ileri gelenleri bu seçimlere katılmama kararı almaları üzerine Türkler ile Fransız ve Suriyeli yöneticiler arasında gerginlik baş gösterdi. Seçimlere katılmayan Türklerin bir kısmı ya hapsedildi ya da çeşitli baskılara maruz kaldı. Düzenlenen gösterilerde Fransız polisi ile çatışmalar çıktı ve bu olaylarda 2 Türk öldürüldü.⁵¹

Söz konusu makalenin “Cenevre’de Yeni Bir Anlaşma” ve “Suriyelilerin Direnci” başlıkları altında da şu yorumlarda bulunulmuştur: Türkiye ile Fransa arasında MC’de 1937 yılı Ocak ayında yapılan uzun görüşmelerden sonra 27 Ocak’ta şu şekilde bir düzenleme için karar kılındı: 1) Sancak, içişlerinde tamamen bağımsız olan özel bir devlet (Enstite distince) şekline sahiptir, 2) Sancak’ın dışişleri Suriye tarafından yürütülecek, fakat Sancak’a dair her tür uluslararası anlaşma konusundaki karar, mutlaka MC onayını gerektirecek, 3) Sancak ve Suriye’nin ortak gümrük ve finans yönetimi olacak, 4) Sancak ile ilgili MC’nin garantisinin kontrolünü Fransız tabiiyetinden bir MC komiseri bizzat yerinde kontrol edecek, 5) Sancak askerden arındırılacak; ancak toplam gücü MC’nin iznine

⁵⁰ **Völkischer Beobachter**, “İskenderun Sancak Konusunda Kavga”, 28.06.1938.

⁵¹ Turan, **age.**, s. 173; Sander, **age.**, s.97.

gerek olmaksızın 1500 kişiyi aşmayacak bir polis birliği bulundurulacak, 6) yapılacak anlaşma, vatandaşlık ve kültürel manada eşitlik ihtiva edecek şekilde azınlıkların korunmasına dair ayrıntılı hükümler içerecek, 7) Türk dili tek dil olmasa da resmi dil olacak, MC ikinci bir resmi dil belirleme hakkına sahip olacak, 8) Sancak'ın dış saldırılara karşı savunulması için bir Türk-Fransız askeri anlaşması sağlanacak, 9) Türkiye, İskenderun limanından geniş kapsamlı ihtiyacını karşılama hakkı elde edecek, 10) Sancak'ın kendi parlamentosu olacak, 11) Seçimlerin ayrıntılarına dair kararları MC belirleyecek.⁵²

Yukarıda bahsi geçen düzenleme, MC Konseyinin Sancak konusunda görevlendirdiği Sandler'in sunduğu raporda yer alan maddelerin tamamının 27 Ocak 1937'de MC Konseyinde oybirliğiyle kabul edilmesine dayanmaktadır. Raporda yer almasına rağmen yukarıda belirtilmeyen maddeler ise şunlardır: 1) Türkiye ve Fransa, Konsey'in tavsiye kararına saygılı kalacak ve aralarında bir anlaşma yaparak Sancak'ın toprak bütünlüğünü güvence altına alacak, 2) Türkiye, Suriye ve Fransa arasında yapılacak bir anlaşmayla Türkiye-Suriye sınırının dokunulmazlığının ve kışkırtmaların önlenmesi için yükümlülükler getirilecek, 3) Sancak statüsü ve anayasası Konsey'in kararıyla yürürlüğe girecek ve Konsey'de Sancak ile ilgili kararlar 2/3 çoğunlukla alınacak. Nitekim Sandler raporuna uygun olarak 5 Kişilik bir uzmanlar komitesi Sancak'ın statüsü ve anayasasını hazırladı. Bu da 29 Mayıs 1937'de MC Konseyinde oybirliği kabul edilince Sancak'ın "ayrı varlığı" hukuki olarak da kurulmuş oldu.⁵³

Aynı makalenin sonunda yazar şu yorumda bulunmaktadır: Söz konusu düzenlemeyle Türklerin istekleri yerine getirilmesine rağmen Sancak'ta bir huzur sağlanamazsa bunun nedeni, bu düzenlemede fikir beyan etmesine izin verilmeyen Suriyelilerin direncinin hesaba katılmamasıdır. Suriyeliler, Fransa tarafından verilen tavizleri, Sancak'ın Türklerin tamamen mülkiyetine geçirilmesinin ön aşaması olarak gördükleri için hiçbir şekilde kabul etmiyor. Bu nedenle Suriyeli milliyetçilerin önderliğinde buna karşı güçlü bir harekât başlatıldı, bu da şiddetli halk gösterileri, protesto grevleri ve nihayetinde Araplar ile Türkler arasında ciddi çatışmalar şeklinde ifadesini buldu.⁵⁴

⁵² **Völkischer Beobachter**, "İskenderun Sancak Konusunda Kavga", 28.06.1938.

⁵³ Ahmet Asker, "Türk Dış Politikasında Sancak Sorunu (1918-1938)", **Hatay Araştırmaları I**, Cantekin Matbaası, Ankara 2010, s. 155-156; Oran, **age.**, s.284-285; Turan, **age.**, s. 173-176; Armaoğlu, **age.**, s. 314; Soyak, **age.**, s.591-592, 601-604.

⁵⁴ **Völkischer Beobachter**, "İskenderun Sancak Konusunda Tartışma", 28.06.1938.

Yukarıdaki makalede bahsedildiği üzere 3 Haziran 1937'de Suriye Meclisi, bir bildiri yayınlayarak Suriye topraklarının bir parçasını Suriye egemenliğinden ayırmak amacı güden söz konusu belgeleri kınadı ve Suriye milletinin hem birliğine hem de yeniden doğuşuna zarar getiren hiçbir çözümü tanımayacağını, bütün kuvvetiyle kendini savunmaya kararlı olduğunu bildirdi. Ancak Suriye'nin bu protestoları ne Ankara ne Paris ne de Cenevre'de (MC) etkili olabildi.⁵⁵

1938 yılına ait bir başka haber de Sancak'ta yapılacak seçimleri içermektedir: Uluslararası Seçim Komisyonu tarafından Sancak seçimlerine dair tutulan kayda göre vaktinden önce yapılan kayıta Türklerin katılımının % 47 olduğu belirlenmiştir. Bu da seçim kayıt sürecinde Türkler lehinde bir değişiklik olduğunu işaret etmektedir. Türklerin neredeyse tamamı seçim kayıt hakkını kullanmışken Türk olmayan binlerce azınlık henüz bu listeye kayıt dahi yaptırmamıştır.⁵⁶

Bilindiği üzere 15 Nisan 1938'de yapılması öngörülen seçimleri düzenlemek ve denetlemek üzere MC tarafından Sancak'a gönderilen seçim komitesinin Fransız manda memurlarıyla işbirliği halinde çalışması Sancaklı Türklerin ve Türkiye'nin tepkisini çekmiş bu da çatışma ve gerilimin artmasına yol açmıştır. Burada sorun, birinci seçmenlerin hangi topluluklara yazılacakları konusunda odaklanıyordu. Topluluk ayrımları hem dinsel hem de etnik mahiyete göre yapılmış olduğundan seçim komitesi Türkler aleyhine karar alabiliyordu. Sorun daha çok Aleviler konusunda çıkıyordu, çünkü Alevilerin bir kısmının ana dili Türkçe, bir kısmının ise Arapçaydı ve yönlendirmeye göre kendilerini bazen Arap, bazen Türk bazen de Alevi topluluğu olarak yazdırabiliyorlardı. Bu esnada Avrupa'daki durum Türkiye lehinde geliyordu, nitekim giderek saldırganlaşan revizyonist devletlere karşı Akdeniz'de Türkiye ile ittifak yapmanın önemi arttıkça, İngiltere'den gelen uyarılarla Fransa geri adım atarak MC Konseyi, Seçim Yönetmeliğinde Türkiye'nin istekleri doğrultusunda düzeltmeleri yapıp seçim işlerini yeniden başlattı. Buna rağmen Türkiye, seçim komisyonun çalışmalarından memnun kalmayınca 20 Haziran'da Fransa ile sağladığı mutabakatla bu komisyonun çalışmasını durdurmasını sağladı. Bunun üzerine seçim komitesi 29 Haziran'da Sancak'tan ayrılınca seçim uluslararası denetimden çıkmış oldu.⁵⁷

⁵⁵ Oran, *age.*, s.287.

⁵⁶ **Völkischer Beobachter**, "Sancak Seçimlerine %47 Oranında Türk Katılımı", 30.06.1938.

⁵⁷ Oran, *age.*, s.287-288; Armaoğlu, *age.*, s. 314.

Sancak konusuyla ilgili 1938 yılına ait son iki yazıdan biri olan isimsiz köşe yazısında şu analizde bulunmaktadır: Türkiye, Sancak anlaşmazlığındaki başarısıyla şüphesiz Fransız, daha net ifadeyle Cenevre manda sistemini alt etmiş oldu ve bunda da daha çok silah, daha az diplomasi dili rol oynadı. Sancak tekrar Türklerin oldu ve aylardır Ön Asya üzerine kara bulut gibi çöken İskenderun konusundaki anlaşmazlık da artık mazide kaldı. Sancak meselesinde sağlanan bu çözüm, Ön Asya'daki çatışmaların sona erdiği anlamına gelmemektedir: Belki gelecekte Sancak, bazı devletler için hedeflerini Cenevre Ligi ile birlikte, hatta ona rağmen gerçekleştirebileceklerinin bir emsali haline alabilir. Manda sistemiyle ilk kez yaratılıp sonra da Cenevre Liginin sonunu getiren bu emare, Ön Asya'daki en büyük gelişime işaret etmektedir.⁵⁸

Bu yılın son yazısında ise şu çok ilginç iddia dile getirilmektedir: İstanbul kaynaklı bir ajans haberi, Türk hükümetinin Sancak'a 100 bin Avrupalı Yahudi'nin yerleşmesi için Yahudi örgütüyle görüştüğünü belirtiyor. Konuyla ilgili Fransa'da aşırı sağcı ve monarşizm yanlısı bir hareket ve aynı zamanda bir dergi adı olan "Action Francaise" şu ifadeyi kullanmıştır: "Eğer bu doğruysa Türkiye, Sancak'ın her şeyden önce Türk yurdu olduğunu belirterek taviz istediği için Türk hükümetinin böyle bir amacının Fransa tarafından çok zor anlayış göreceğini ifade ediyor."⁵⁹

1939 yılına ait ilk yazı, yine "Action Française"nin bir yorumuna dayanmaktadır: Sancak'ın ayrılması, prestijimize, hatta kaldıysa onurumuza ağır bir darbe vurmaktadır. Daha 27 Nisan 1939'da Dışişleri Bakanı George Bonnet, Sancak meclisinin Türkiye'ye ilhak olunacağına dair Türkiye'nin iddiaları karşısında, böyle bir şeyin kaderlerinde olmaması ve silaha başvurulmadan gerçekleşmemesi gerektiğini ifade ettikten altı hafta sonra bu iddialar karşısında boyun eğmek zorunda kaldı. Şuan buna dair anlaşmanın resmiyet kazanmama nedeniyse umutsuzluğa terk edilen Türkiye'deki Hıristiyanlar için bir düşünme payı ve boş garantiler elde etmeye yönelik utanç verici çabamızdır.⁶⁰

İkinci yazı ise Sancak konusunda yapılan Türk-Fransız anlaşmasına dair bir eleştiri niteliğindedir. Buna göre, Paris sabah gazetelerinin çoğu, imzalanmak üzere olan Türk-Fransız anlaşması hakkında çok sayıda makale yayınlamaya ihtiyaç duymaktadır. Paris'te fikirlerden ne kadar hızlı

⁵⁸ **Völkischer Beobachter**, "Yakın Doğu'daki Dört Ülkenin Birliği", 10.07.1938.

⁵⁹ **Völkischer Beobachter**, "Türkiye Sancak'ta Bir Yahudi Yerleşimi Planlıyor", 25.08.1938.

⁶⁰ **Völkischer Beobachter**, "Türk-Fransız Görüşmeleriyle İlgili Üzücü Gelişme", 21.06.1939.

dönüldüğünü, bir bölgenin geri verileceğini duydukları andan itibaren “asla”, “hiçbir suretle” gibi ifadeler yazan Paris gazeteleri ispatlamaktadır. Bu gazeteler, Sancak verilmeden önceki gece, Paris ile Ankara arasındaki Yahudi pazarlığında ortaya çıkan zorlukların halledildiğini belirtip bunun için kendilerini kutluyor. Yarı resmi gazete “Petit Parisien”, tam bir hayranlıkla okuyucularına, “Türk-Fransız anlaşmasının önemini kavramak için haritaya bakmak yeterli” diyerek Fransa’nın düşüşünü güzellemeye çalışıyor. Ardından da şunları ileri sürüyor: “Stratejik durumu sayesinde Türkiye, bir savaş durumunda Fransa’nın İngiltere, Romanya ve Sovyetler Birliği ile irtibat sağlamasını garanti ediyor. Türk-Fransız-İngiliz işbirliği, Doğu Akdeniz’de statükonun muhafazası ve buna kıyı ülkeleri olan Suriye, Filistin, Mısır ve Yunanistan’ı, aynı zamanda Süveyş Kanalını koruma açısından çok büyük önem arz ediyor.” Nihayetinde söz konusu gazete, Sancak’ın kaybının ağır bir bedel olduğunu da itiraf etmek zorunda kalıyor.⁶¹

Aslında 1939 yılına gelindiğinde Almanya Çekoslovakya’yı işgal ettiği, Polonya ile saldırmazlık paktına son verdiği, İtalya ile de Çelik Paktı imzaladığı için Avrupa hızlı şekilde savaşa doğru ilerliyordu. Bu durum karşısında 12 Mayıs 1939’da Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan deklarasyonunun 3. Maddesi Akdeniz bölgesinde savaşa yol açacak bir saldırı durumunda iki ülke arasından işbirliği yapmaya, her tür tüm yardım ve kolaylığı sağlamaya hazır olduklarını açıklıyordu. Aynı deklarasyonun Türkiye ile Fransa arasında yapılması için Hatay sorununun halledilmesi beklendi ve bu konu halledildikten sonra 23 Haziran 1939’da Paris’te aynı içerikte bir deklarasyon imzalandı. Türkiye’nin İngiliz-Fransız ittifakına katılmak için Hatay’ın kendi topraklarına dâhil edilmesi şartının kabul edilmesinde İngiltere’nin baskısı kadar Fransız ordusunun da etkisi oldu. Türk-Fransız ortak demeci yayınlandığı gün iki ülke temsilcileri “Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin Anlaşmayı” imzalayarak en geç 23 Temmuz 1939’da Fransız kuvvetlerinin Hatay topraklarını terk etmesi ve Hatay’ın da Türkiye’ye dâhil edilmesi kararını kabul ediyordu.⁶²

1939 yılına ait bir başka yazıyı ise U. P. adlı bir yazarın makalesi oluşturmaktadır. Bu makalede şu değerlendirmeye yer verilmektedir: İskenderun’un iadesine dair bugün imzalanan Türk-Fransız anlaşması ile birlikte artık Sancak hakkında oynanan oyun da sona erdi. İngiltere, Fransa

⁶¹ **Völkischer Beobachter**, “Sancak Konusunda Fransız Yahudi Pazarlığı”, 23.06.1939.

⁶² Oran, *age.*, s. 275-276, 290; Turan, *age.*, s. 178, Armaoğlu, *age.*, s. 316.

ve Türkiye, aylardan beri çok şiddetli bir tartışma konusunun çözümü için uğraş verdi. Sonuçta da Suriye'ye ait bir bölge tamamen Türkiye'ye verildi. Oysa Türklerin Sancak'ta halkın çoğunluğu teşkil ettiklerine dair iddiası henüz ispatlanmadı. Buna rağmen Suriye'nin şuanki mandateri Fransa, müttefiki İngiltere'nin baskısıyla bu konuda görüşmeye hazır olduğunu açıkladı. Türkler gerektiğinde güç kullanmaktan çekinmeyecekleri konusunda hiç şüpheye yer bırakmadı. Geçen yıl Avrupa'da yaşanan Eylül krizi Türk hükümetine, Sancak halkının ayaklanmasını hazırlamak üzere ilk uygun fırsatı sağladı. Buna karşın Fransızlar duyarsız kalınca Türkler daha güçlü şekilde harekete geçti. Kemal Atatürk de aniden sınıra yakın şehir olan Konya'ya hareket etti. Üstelik Eskişehir'de şimdiki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, o zamanın Dışişleri Bakanı Rüştü Aras ve daha birçok yetkili şahsiyetle buluştu. Askeri birliklerin Sancak'a girmesinden her hâlükârda vazgeçildi. Onun yerine Sancak meclisinde Türklerin çoğunluğu teşkil ettiğini ispatlamak üzere meclis seçimleri hazırlığına başlandı. Bu özgür halk oylamasından (!) bağlantısız olarak Türklere 40 kişilik meclis sandalyesinden 22'sinin önceden tanınmış olması çok ilginçti. Bu şartlar altında özerk bir cumhuriyetten bahsetmek kesinlikle mümkün değildi. O andan itibaren Türkiye, Hatay bölgesinde siyasi, ekonomik ve idari açıdan tutunmak üzere denemedik şey bırakmadı. Hatay Cumhuriyeti'nin artık Türk devletinin bir parçası olduğu hususunda hiç kimsenin tereddüdü kalmadı. Bugün imzalanan anlaşma artık sadece formaliteden ibarettir. Bu durumda, Batılı devletler savaş sonrası tarihte ilk kez kendi el koydukları bölgeyi savaş öncesi sahibine geri verdi. Ayrıca mandat hükmünün açık ihlali, Fransa tarafından olduğu gibi İngiltere tarafından da yapıldı.⁶³

Bilindiği üzere Türk-Fransız ilişkilerinin düzelmesi sonrası 22 Temmuz 1938'de Sancak'ta seçim işleri başladı. 1 Ağustosta sona eren işlemlere göre 35847 Türk, 11.319 Alevi, 5504 Ermeni, 1845 Arap ve 2098 Rum Ortodoks topluluğuna yazıldı. Buna göre 358 Türk, 113 Alevi, 55 Ermeni, 18 Arap ve 20 Rum Ortodoks ikinci derece seçmen olarak belirleniyordu. 24 Ağustos'ta yapılan seçimlerde 40 üyeli mecliste 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Arap ve 2 Rum Ortodoks milletvekili yer aldı. 2 Eylül'de meclis açıldığında tüm milletvekilleri Türkçe yemin etti, Abdülgani Türkmen meclis başkanı, Tayfur Sökmen devlet başkanı, Abdurrahman Melek de başbakan oldu. Devletin adı da Hatay olarak değiştirildi, Türk bayrağına çok benzer bir bayrak da Hatay bayrağı olarak seçildi. Bu sırada Türk yasaları Hatay'da kabul edildi. Hatay'ın giderek Türkiye'nin yörüngesine girmesi üzerine başta

⁶³ *Völkischer Beobachter*, "Satılan Manda", 24.06.1939.

Arap milliyetçi liderler olmak üzere Arap ve Ermeni nüfusu ülkeyi terk ederek Suriye'ye göç etmeye başladı.⁶⁴

1939 yılına ait son yazısını kaleme alan Alfred Puellmann, başta Fransa olmak üzere MC ve manda sistemine yönelik ağır bir eleştiri mahiyeti taşıyan analizde bulunmaktadır: Mussolini, Fransa'nın Ön Asya'daki yasalara aykırı politikasını muhafaza etmesi üzerine diplomatik çekingenlikten vazgeçerek resmi bir notayla Fransızlara, kendi hükümetinin Sancak'ın ayrılmasından büyük kaygı duyduğunu ilettili. Siyasi ve hukuki açıdan bu İtalyan itirazı, 25 Nisan 1920'de San Remo'da attığı imzayla İngiltere ve Fransa gibi mandaların paylaşılmasının sorumluluğunu üstlenen ülkeler arasında yer almasına dayanmaktadır. Ancak İtalya, Fransa tarafından ne bu anlaşma ihlali konusunda onayına başvuruldu ne de ayrılmanın icrası esnasında bilgilendirildi. Manda varlığına ters olmasına ve bundan mağdur olan halkın açık itirazına rağmen Fransa, Sancak'ı Suriye devlet birliğinden çıkararak manda meselesini temelden tartışmaya açık hale geldi. Nitekim Suriye olayı, savaştan sonra müttefiklere emanet edilen ve en yakın sürede bağımsızlık sözü verilen her bölgeye nasıl bir akıbetin beklediğini ispatlamaktadır. Eski Osmanlı toprağı olan Suriye, İngiltere ve Fransa tarafından paylaşılmış, San Remo'da da nihai olarak Fransa'nın mandası olmuştur. O andan itibaren Fransızlar, Suriye halkı pahasına, bölgeyi emperyalist şark siyasetinin bir üssü haline getirme gayretine girişti. Fransa, ne Suriye'deki taşkınlıkları yatırmak üzere defalarca yinelediği vaatleri ne de üstlendiği sorumlulukları yerine getirdi. Sancak'ın ayrılması, hukuksuzluğu ve kanunsuzluğu en bariz şekilde ortaya koydu. Fransız-Suriyeli ilişkisi, Sancak'ın izinsiz ve keyfi olarak devriyle birlikte manda ilişkisi özelliğini yitirdi. Her ne kadar Paris tarafından yayılan ve dünya basınının tamamında yer alan iddialara göre, bu müdahaleler karşısında dahi halkın sükûnetini muhafaza ettiği belirtilse de bölgeden gelen haberler bunu yalanlamaktadır. Sancak'a dair Yahudi pazarlığını, dünya siyaseti açısından, daha çok da Fransa'nın Araplara, İtalya'ya ve İngiltere'ye karşı anlaşma ihlali ve savaş öncesi gasp edilmiş bir bölgeyi savaş sonrasında sahibine iade ederek emsal bir olay yaratması açısından değerlendirmek gerekir.⁶⁵

Malum olduğu üzere Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına İtalya, 10 Temmuzda Fransa'ya bir nota göndererek 1920'de San Remo'ya katılan bir

⁶⁴ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992; s. 14, 106; Oran, **age.**, s.289; Turan, **age.**, s. 177-178; Armaoğlu, **age.**, s. 315; Sander, **age.**, s.98; Melek, **age.**, s.60-61.

⁶⁵ **Völkischer Beobachter**, "Batılı Devletlerin Manda Hilesi", (Alfred Puellmann), 19.07.1939.

devlet olarak kendisine haber verilmeden ve izni olmadan yapılan antlaşmanın mandanın amacına ve ilgili halkların isteklerine ters düştüğünü belirterek itiraz etmiştir. Diğer yandan da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının akabinde Suriye Meclis Başkanı, Fransız hükümetine ve MC Konseyine birer telgraf çekerek olayı protesto etmiştir. Hatay'ın kendi ülkesinin bir parçası olduğunu, alınan kararları ve katılma işlemini kabul etmeyeceğini, bu antlaşmanın 1921 Ankara, 1923 Lozan, 1926 Ankara Anlaşmalarına ve 1930 Son Sınır Protokolü ile 1937 kararlarına aykırı olduğunu açıklamıştır. Nitekim Suriye, bağımsızlığını ilan ettiği günden itibaren Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını hiçbir zaman kabul etmeyecektir.⁶⁶

Puellman makalesini Fransa'ya yönelik şu eleştiri ile sonlandırmaktadır: Hiçbir zaman Türk halkının çoğunluğu teşkil etmediği Sancak'ta özel bir yönetim kurulması, bu Suriye bölgesinin tamamının ödün olarak verilmesinin ilk adımıydı. Fransız manda yönetimi, dini mezheplerden milli azınlıklar oluşturmak suretiyle Suriye'nin milli bir devlet olarak gelişimini çok zorlaştırdı. Mandater devletin Suriye'nin milli bir devlet olmasını sağlaması göreviyle çelişecek şekilde ülke, Cebel, Drus, Lazkiye ve Alevi bölgeleri adı altında dört yerel özerk bölgeye bölündü. Suriye'de böyle bir âdemi merkezi yönetim biçimi, Fransa'nın egemenlik politikasına uyan, ama asla Suriye'nin menfaatlerine uymayan kasıtlı bir parçalanma sürecine götürdü. Fransız askeri birlikleri tarafından bu ülkenin daimi işgali, aslında 1926 yılında Şam'da çıkıp sonrasında her yere yayılan isyan nedeniyle kurulan ve bugün siyasi açıdan da hoyratça genişletilen askeri bir diktatörlük oluşturulması anlamına gelmekteydi. Manda metninin 17'nci maddesi, mandater devletin MC Konseyine yıllık bir rapor sunmasını mecbur kılıyordu. Bu hüküm baştan itibaren bir maskaralıktı, çünkü MC Konseyi, bizzat manda egemenliği kuran devletlerin egemenliğindeydi. Bugünlerde Fransa ve MC'ye çekilen Suriye protesto telgrafları, bugüne kadar bir kez dahi dikkate alınmadı. Fransa, 20 yıl boyunca ikiyüzlü yapmacıkla Suriye Araplarını kandırdı. Aynı zamanda İngilizlerle birlikte manda hükümlerinin ve MC sorumluluklarının nasıl son verildiğini dünyaya gösterdi.⁶⁷

---

⁶⁶ Oran, *age.*, s.291.

⁶⁷ **Völkischer Beobachter**, "Batılı Devletlerin Manda Hilesi", (Alfred Puellmann), 19.07.1939.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırma konumuz olan Hitler basını Völkischer Beobachter'de Sancak meselesiyle ilgili yer alan haber ve köşe yazılarından yola çıkılarak şu kanaatlere ulaşılmıştır: Öncelikle söz konusu gazete, zaman zaman başka ülke basınından haber ve yorumlara yer ayırmışsa da genel olarak kendi haberlerine, özel haberlerine ve köşe yazılarına ağırlık vermiştir. VB'de 1936-1937 yıllarına ait haber ve köşe yazıları değerlendirildiğinde öncelikle Fransa'nın başlangıçta Sancak'ın özerkliği ya da tamamen Suriye'den ayrılmasına yönelik Türkiye'nin taleplerini kabul etmemesinde, bunun kendi kolonilerinde zaten mevcut olan milli uyanışları ve bağımsızlık hareketlerini daha da tetiklemesinden, açıkçası örnek olmasından korkmasının yattığı görülmüştür. Ayrıca Stratejik konumu nedeniyle Türkiye'nin önemi, Fransa'nın Sancak'a dair taleplerini doğrudan reddetmek yerine Sancak konusunda sorumluluğun kendisinde değil de MC'de olduğunun arkasına sığınmasına vesile olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'nin Sancak konusundaki taleplerinin altında da İskenderun limanını, Akdeniz'deki stratejik öneminden dolayı elinde bulundurma isteğinin de yattığı doğru analiz edilmiştir. Diğer yandan Fransa'nın Sancak konusunda İngiltere'nin desteğine güvendiği, İngiltere'nin de her iki ülkeyle iyi ilişkisine dayanarak meseleye barışçı bir çözümden yana tavır sergilediği, ancak Türkiye'nin herhangi bir silahlı müdahalesi durumunda Fransa'dan yana tavır alabileceği de ortaya konulmuştur. Sancak konusunda sadece Ankara hükümetinin değil, aynı zamanda Türk basınının da kararlı tutumunun Fransa üzerinde baskı oluşturduğu irdelenmiştir.

1938-1939 yıllarına ait haber ve köşe yazıları değerlendirildiğinde ise Sancak konusunda Fransa'nın geri adım atmasında ve Türkiye'nin istediklerini almasında diplomasi kadar silahların da önemli bir rol oynadığı, bunda da Atatürk'ün Sancak meselesi uluslararası gündeme geldiği andan itibaren gerek yaptığı seyahatler gerekse sınıra asker yığmalarıyla icabında Sancak konusunda silaha başvurmaktan çekinmeyeceğini göstermesinin büyük etkisinin olduğu doğru analiz edilmiştir. Bununla birlikte Sancak meselesi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Batılı devletlerin haksız yere işgal ettikleri toprakları savaş sonunda eski sahibine iade etmeleri konusunda bir örnek teşkil ettiği iyi irdelenmiştir. Ayrıca aynı meselenin başka devler için de bir örnek oluşturup hedeflerini MC ile veya MC'ye rağmen gerçekleştirebilecekleri konusunda bir emsal oluşturduğu da ortaya konmuştur. Her ne kadar Fransa, Sancak konusunda geri adım atmak zorunda kalsa da özellikle aşırı sağcı Fransız kesiminin bunu ülkelerinin

prestij ve onurunun zedelenmesi olarak gördüğü tespit edilmiştir. Bununla birlikte Sancak'ın Türkiye'ye bırakılmasını dair bir anlaşmayı daha dün karşı çıkan Fransız basının bugün bu anlaşmayı kabul etmenin de ötesinde nasıl gerekli olduğunu ispatlamaya çalıştığı da gözlemlenmiştir. Aynı zamanda başta Atatürk olmak üzere Türk devlet adamlarının Avrupa'daki savaşa doğru gidişatı ve müttefik olarak kendilerine duyulan ihtiyacı doğru okuyarak bu uygun konjonktürden Sancak meselesinin çözümünde çok iyi yararlandığı, İngiltere'nin de aynı nedenle kendisine destek olup Fransa'ya baskı uyguladığı da doğru analiz edilmiştir. Bunun dışında Fransa'nın böl ve yönet politikasına uygun olarak Suriye'de dini mezheplere dayanan milli azınlıklar ve bölgeler oluşturmasının, Suriye'nin bağımsızlığını elde etmesi durumunda dahi milli bir devlet oluşturulmasında çok büyük bir engel teşkil edeceği öngörülmüştür. Ayrıca MC'nin aslında manda egemenliği kuran devletlerin egemenliğinde işlevsiz bir organ olduğu haklı eleştirisi de yapılmıştır. Manda sisteminin bizzat bunu kuran İngiltere ve Fransa tarafından nasıl yok edildiği de ortaya konmuştur.

Sonuç itibarıyla Hitler basını Völkischer Beobachter, Sancak'ın tarihi gelişimi de dâhil olmak üzere nasıl haksız yere Türklerin elinden alındığı ve sonrasında yaşanan gelişmeler doğru şekilde analiz etmiştir. Bununla birlikte bu konuda Türkiye'nin haklı tavrını genel anlamda desteklerken olayları eleştirel bakış açısıyla da değerlendirebilmiştir. Bu eleştiriler de daha ziyade MC sistemine ve Fransa'ya yönelik olmasındaki en büyük etkenin Almanya'ya dikte ettirilen Versailles Antlaşmasının hükümlerini doğrultusunda Alman hükümetinin savaş tazminatını ödeyememesi üzerine Fransa'nın Alman sanayi bölgesi Ruhr'u 11 Ocak 1923'te işgal etmek gibi baştan itibaren gösterdiği sert tavrın etkisi olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Völkischer Beobachter Gazetesi:

- “Sancak (İskenderun) Konusunda Türk-Fransız Anlaşmazlığı”, 23.12.1936,
- “Türk-Fransız Sancak Görüşmeleri Başarısız Oldu”, 24.06.1936,
- “Atatürk’ün Siyasi Gezisi”, 07.01.1937,
- “Türkiye’nin Revizyon Çabaları”, 07.01.1937,
- “Paris, Türk Dostluğunu Kaybetmekten Korkuyor”, 08.01.1937,
- “Türkiye MC’den Çıkmakla Tehdit Ediyor”, 08.01.1937,
- “Türk-Fransız Tartışması Sertleşiyor”, 10.01.1937,
- “İngiltere Dostça Çözümde Yana”, 10.01.1937,
- “Sancak Meselesine Dair Türk Dışişleri Bakanının Görüşü, 14.01.1937,
- “Sancak Konusunda Tartışma”, 19.01.1937,
- “Suriye, Sancak Düzenlenmesinden Memnun Değil”, 30.01.1937,
- “Bir Türk Tümenin Suriye Sınırına Seferliği”, 10.04.1937,
- “Cenevre ve Paris’te Türk Protestoları”, 21.05.1938,
- “Fransa, Türk İsteklerine Boyun Eğdi”, 12.06.1938,
- “Türk-Fransız Genelkurmay Görüşmeleri”, 13.06.1938,
- “Sancak’ta Arap Köyü Yakıldı”, 13.06.1938,
- “Türk ve Fransız Genelkurmay Konferansı Kesintiye Uğradı”, 22.06.1938,
- “Sancak’a Henüz Girilmeyecek”, 22.06.1938,
- “Moskova Bulanık Suda Balık Avlıyor”, 22.06.1938,
- “Sancak’taki Tüm Siyasi Partiler Kapatıldı”, 25.06.1938,
- “Bonnet, Türk Büyükelçisini Kabul Etti”, 25.06.1938,
- “Türk-Fransız Genelkurmay Görüşmelerinin İlerlemesi”, 25.06.1938,
- “Sancak Komisyonu, Türk-Fransız Askeri Görüşmelerini Protesto Ediyor”, 25.06.1938,

“Türkiye, Sancak Kontenjanı için 6000 Asker Talep Ediyor”, 27.06.1938,

“Antakya, Türk Birliklerinin Girişini Bekliyor”, 27.06.1938,

“İskenderun Sancak Konusunda Kavga”, 28.06.1938,

“Sancak Seçimlerine %47 Oranında Türk Katılımı”, 30.06.1938,

“Yakın Doğu’daki Dört Ülkenin Birliği”, 10.07.1938,

“Türkiye Sancak’ta Bir Yahudi Yerleşimi Planlıyor”, 25.08.1938,

“Türk-Fransız Görüşmeleriyle İlgili Üzücü Gelişme”, 21.06.1939,

“Sancak Konusunda Fransız Yahudi Pazarlığı”, 23.06.1939,

“Satılan Manda”, 24.06.1939,

“Batılı Devletlerin Manda Hilesi”, (Alfred Puellmann), 19.07.1939.

Basılı Kaynaklar

Ada, Serhan, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2005.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Asker, Ahmet, “Türk Dış Politikasında Sancak Sorunu (1918-1938)”, **Hatay Araştırmaları I**, Cantekin Matbaası, Ankara 2010.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâp Tarihi, C 3, Kısım I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983

Çelenk, Selim, **Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Antakya 1993.

Konuralp, Nuri Aydın, **Hatay’ın Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, İskenderun 1973.

Melek, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu?**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

Mendelssohn ,Peter de, **Zeitungstadt Berlin**, Ullstein Verlag, Berlin 1959.

Noller, Sonja, Kotze Hidegard von, **Facsimile-Querschnitt durch den Völkischer Beobachter**, Scherz Verlag, München 1967.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası, Cilt I, 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitapevi, İstanbul 2013.

Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Sökmen ,Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi 3. Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2010.

Winkler, Heinrich August, **Weimar 1918-1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie**, Verlag C. H. Beck, München 1998.